

TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİĞİ VE İSTİHDAM SORUNUNA ÇÖZÜM OLARAK MESLEKİ EĞİTİM

Yrd. Doç.Dr. Ayten Aysen KAYA*

GİRİŞ

2000'li yıllara girerken Türkiye'nin en önemli sorunu istihdam ve eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, hızlı nüfus artışı nedeniyle genç nüfusun fazlalığı, kırdan kente göçün yoğunluğu, üniversite önünde lise mezunlarının gittikçe artması, işsizlik ve bunun yanında iş piyasasında nitelikli eleman ihtiyacı önemini sürekli korumaktadır.

Son çeyrek yüzyılda, teknolojinin hızla gelişmesi ve uluslararası rekabetin artması, ülkelerin ekonomik bütünleşme ve globalleşme süreci içerisine girmesine neden olmuştur. Ülkemiz de kaçınılmaz olarak bu süreçten etkilenmektedir. Bu bakımdan işgücünün zaman içinde değişen ve gelişen teknolojiler ve yeni istihdam olanaklarına uyum sağlayabilecek şekilde yetiştirilmesi ve mesleki bilgi ve becerilerin geniş kitlelere kazandırılması da büyük önem taşımaktadır.

Çalışmamızdaki amaç, genç nüfus yapısına sahip olan ülkemizde ortaya çıkan işsizlik ve nitelikli işgücü ihtiyacı nedeniyle mesleki eğitime olan ilginin artırılması olmaktadır. Bu çalışmada önce eğitim-istihdam ve işsizlik ilişkisi ele alındıktan sonra Türkiye'de mesleki eğitimin mevcut durumu ve Alman mesleki eğitim sisteminin işsizliği önlemedeki başarısı incelenecek daha sonra bu model çerçevesinde Türkiye'deki mesleki eğitimin geliştirilmesi için alınması gereken önlemler tartışılacaktır.

1. TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİĞİ-İSTİHDAM VE EĞİTİM SORUNU

Eğitim seviyesi ve istihdam arasındaki yakın ilişkiyi kanıtlayan pek çok araştırma mevcuttur. Ülkedeki istihdam seviyesi ekonominin barometresi olarak algılanabilir. Yüksek işsizlik, insan sermayesinin boşa harcanması anlamındadır.

Eğitim, istihdam ve işsizlik arasındaki ilişkiyi gösteren iki temel gösterge vardır. Bunlar, istihdam edilenlerin eğitim seviyesine göre dağılımı ve işsizlerin eğitim seviyesine göre dağılımıdır (Coopers and Lybrand, 1995, 38-46).

Türkiye'de **istihdam edilenlerin eğitim düzeylerine** bakıldığında 1996 yılında istihdam edilenlerin %72.6'sı ilkökul ve onun altında eğitim görenlerden oluşmaktadır.

* Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

Tablo 1: Türkiye’de İstihdam Edilenlerin Eğitim Düzeyleri İtibarıyla Dağılımı (1996)

Eğitim Düzeyi	Toplam İstihdam Edilenler	
	(1000 Kişi)	(%)
Okur-yazar olmayanlar	2,344	11.0
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyenler	1,02	4.8
İlkokul	12,201	56.8
Ortaokul	1,751	8.2
Orta dengi meslek okulu	53	0.3
Lise	1,980	8.6
Lise dengi meslek okulu	775	3.5
Yüksekokul veya fakülte	1,390	6.8
TOPLAM	21,538	100.0

Kaynak : DİE, İstatistik ve Yorumlar, 1997, s.141-2.

İşsizlerin eğitim durumu itibarıyla dağılımına bakıldığında, 1996 yılında işsizliğin en fazla %45.7 ‘lik oranla ilkokul mezunları arasında yaygın olduğu ve bu oranı, %21.7 ile lise mezunları, %11.7 ile de ortaokul mezunlarının izlediği ve bunların hiçbir mesleki yeterliliği bulunmadığı anlaşılmaktadır. Orta dengi meslek okulları ve lise dengi meslek okulları mezunları için bu oranlar sırasıyla % 0.3 ve %8.0’dır. Bu da meslek okulları mezunlarının, genel okul mezunlarına göre daha kolay istihdam olanağı bulunduğunu göstermektedir. Meslek okulları mezunları dışındaki okul ve lise mezunları da meslek becerisi olmayan işgücü içinde düşünüldüğünde, işsizliğin %80.6’nın niteliksiz işgücünden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de İşsizlerin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı (1996)

Eğitim Düzeyi	Toplam İşsiz Sayısı	
	(1000 Kişi)	(%)
Okur-yazar olmayanlar	77	3.8
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyenler	42	2.4
İlkokul	698	45.7
Ortaokul	167	11.7
Orta dengi meslek okulu	3	0.3
Lise	251	21.7
Lise dengi meslek okulu	112	8.0
Yüksekokul veya fakülte	82	6.3
TOPLAM	1,432	100.0

Kaynak : DİE, İstatistik ve Yorumlar, 1997, s.155.

İşsizliğin eğitim düzeyi incelenirken göze çarpan bir durum ise, lise dengi meslek okullarından mezun olan işsizlerin liselerden mezun olanlara göre oranlarının oldukça düşük olmasıdır. Çünkü iş piyasasının ihtiyacı beceri sahibi nitelikli işgücüdür. İşsizler içindeki

yüksek okul ve üniversite mezunlarının oranı da yüksektir. Bu konu çalışmanın kapsamı içinde olmadığı için burada tartışılmayacaktır. Eğitim politikalarının belirlenmesinde ve insan gücü planlamasında bu noktaya dikkat çekmek gerekmektedir.

Türkiye’de işsizlik sorununun önemli bir özelliği de **genç işsizliğıdir**. Genç işsizliğı 15-24 yaşları arasındaki işsizlik olarak tanımlanmaktadır. Genç işsizliğı bugün Türkiye’nin karşı karşıya bulunduğu çok ciddi sorundur. Aslında genç işsizliğı sadece Türkiye’nin karşılaştığı, ya da az gelişmiş ülkelerin sorunu değildir. Gelişmiş sanayi ülkeleri de 1970’li yıllardan bu yana genç işsizliğı sorunu ile karşı karşıyadır. ABD’nin bugün karşı karşıya bulunduğu çok ciddi sorun genç işsizliğıdir. Bu sorunu çözmek için eğitim sistemini sorgulamaktadır (Gitter R. And M. Schever, 1997, 16).

1980 yılında Türkiye’de toplam işsizler içinde genç işsizlerin oranı %62.20 , 1985 yılında %56.45’ini, 1990’da %53.95’ini, 1992’de %44.90’ını oluşturmaktaydı. 25 yaşın altındaki işsizler içine ülkemizde 12-24 yaş grubundaki işsizler de girdiğine göre Türkiye’de 25 yaşın altındaki işsizler dikkate alındığında bu oranlar 1990 yılında %59.57’ye, 1992 yılında %55.45’e yükselmektedir. 1994’de bu oran 12-14 yaş grubu da dikkate alındığında %55.45’e yükselmektedir. 1995’de sadece 15-45 yaş grubuna dahil ve lise ve daha yüksek eğitilmiş gençler ele alındığında bu oran %27.6 olmaktadır (Kutal, 1997, s.67).

Genç işsizlerin nitelikleri ve eğitim durumu bilindiğinde işsiz kalmalarının nedenleri ortaya çıkarılabilir. Bu nedenle gerek Türkiye genelinde, gerek kentsel ve kırsal kesimde işsizlerin yarından fazlasını oluşturan genç işsizlerin eğitim durumunun özel olarak incelenmesi, eğitim sistemine yön verme ve gençleri işsizliğin olumsuz etkilerinden koruma açısından önem taşımaktadır.

Tablo 3 : Türkiye’de Genç İşsizlerin Eğitim Durumu (%)

Yaş		İlkokul	Ortaokul	Orta Ve Dengi Meslek Okulu	Lise	Lise Ve Dengi Meslek Okulu	Üniversite Ve Yüksek Okul
12-14	Toplam	88.33	5.0	-	-	-	-
	Erkek	87.75	6.12	-	-	-	-
	Kadın	90.9	-	-	-	-	-
15-19	Toplam	50.22	14.02	1.13	24.2	7.91	1.67
	Erkek	51.51	15.82	1.3	20.54	7.74	-
	Kadın	47.58	11.03	0.69	31.72	7.59	0.69
20-24	Toplam	36.06	11.6	0.2	32.61	6.04	11.01
	Erkek	41.86	11.62	0.3	28.90	6.31	8.3
	Kadın	25.92	11.73	-	39.50	5.55	16.05

Kaynak : Kutal, 1997, s.70.

Genç işsizlerin eğitim durumu incelendiğinde aşağıdaki özellikleri taşıdığı görülmektedir.

1. Genç işsizler içinde de ilkokul mezunu olanlar, oransal önemini korumaktadır. Doğal olarak ilkokul mezunlarının işsizlik içinde en yüksek oranlara ulaştığı grup 12-14 yaş grubudur (%88.33).

2. Genç işsizler içinde lise mezunu işsizler, toplam işsizlere göre daha yüksek orandadır. 15-19 yaş grubunda %24.2 ve 20-24 yaş grubunda %32.61'dir.

3. Genç işsizler içinde lise dengi meslek okulu mezunu işsizlerin oranı 15-19 yaş gençlerde %7.51, 20-24 yaş grubu gençlerde % 6.04 oranındadır.

4. Genç işsizler içinde üniversite ve yüksekokul mezunu olanlar 20-24 yaş grubundakiler %11.01 olmaktadır.

Genç işsizlerin eğitim durumuna göre incelenmesi işsizlikten en fazla etkilenenlerin ilkökul mezunları olduğunu göstermektedir. İşsizler içinde lise mezunlarının yüksek oranlara varması, buna karşılık meslek lisesi mezunlarının önemli ölçüde daha az etkilenmesi orta öğretimde eğitim sisteminin yeniden gözden geçirilmesi gereğini ortaya koymaktadır (Kutal, 1997, 70).

İşsizlik sorunu bütün ülkelerin en önemli güncel sorunlarından biridir ve bu sorunu çözmek için birçok istihdam politikaları geliştirilmektedir. İstihdam politikasının çok önemli bir parçasını da işgücünün niteliğini geliştirmeye yönelik politikalar oluşturmaktadır. İşgücünün niteliğini geliştirmeye yönelik politikalar içinde mesleki eğitimin çok önemli yeri vardır. Gerçekten de pek çok ülkede mesleki eğitim, ulusal eğitim stratejisinin temelini oluşturmaktadır. Buradan hareketle, Türkiye'deki genel eğitim sistemi içinde mesleki eğitimin yerini belirlemek gerekmektedir.

3. TÜRKİYE'DE MESLEKİ EĞİTİM

Mesleki eğitim toplumun etkinliğini ve verimini artıran, kalkınma çabasının gerçekleşmesi için gerekli nitelik ve nicelikte elemanların yetişmesini sağlayan bir araç olarak tanımlanmaktadır(Alkan, Doğan ve Sezgin, 1996, 15).

Türkiye'de çağ nüfusunu (15-17 yaş grubu) %30.8'i genel lise, % 23.9'u mesleki ve teknik liseler olmak üzere %54.7'si ortaöğretimdedir (okullaşmaktadır.). Çağ nüfusunun % 45.3'ü ise sistem dışında kalmaktadır.

1997-1998 yılında ortaöğretim kurumlarımızda 2.263.369 öğrenci öğrenim görmekte olup bu öğrencilerin, 1.313.892 genel örgün eğitiminde, 946.504 mesleki ve teknik örgün eğitimindedir (MEB, 1997, s.2). Orta öğretime devam eden öğrencilerin yaklaşık %60'ı genel liselerde, %40'ı mesleki ve teknik liselerdedir. Meslek eğitimi alan öğrenci sayısı çok düşük olduğu ve eğitim sisteminin genel lise ağırlıklı olduğu söylenebilir. Avrupa standardını baz alırsak ulaşmak istediğimiz oran, genel liselerde %40, mesleki teknik liselerde %60 olup Türkiye için verdiğimiz oranın tam tersi olmaktadır.

Tablo 4: Orta Öğretim Kademesinde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayılarının Dağılımı (1997-1998 Öğretim Yılı)

	Okul	Öğrenci	Öğretmen
Okul Türü	Sayısı	Sayısı	Sayısı
Genel Liseler	2.555	1.313.892	70.454
Mesleki ve Teknik Liseler	3.369	949.504	72.518
Topl. Orta Öğ.	5.924	2.263.396	142.972

Kaynak : MEB, TBBM 1998 Yılı Bütçe Raporu, s.52.

Bugünkü yapısıyla ortaöğretim sistemimiz daha çok lise yoluyla üniversiteye öğrenci yığan, ortaöğretim seviyesinde toplumun ihtiyacı olan işgücünü yetiştirememektedir. Bu durum niteliksiz işgücü stokunun gittikçe artmasına neden olmuştur (Baloğlu, 1990, 210).

İşgücü piyasası açısından soruna bakıldığında genel eğitim programları gençlere ne eğitim kazandırmakta ne de üniversiteye hazırlamaktadır. Öğrenciler bu eğitimi ile iş arayabilir veya eğitimlerine devam etmek isteyebilirler. Fakat sahip oldukları beceriler işgücü piyasasının isteklerine ne lise sonrası ne de üniversite sonrası yeterli olmaktadır.

Sanayileşme ile birlikte nitelikli insan gücü ihtiyacının attığı ülkemizde yükseköğretimdeki yığılmaları önlemek amacıyla mesleki ve teknik eğitim veren kurumlara ihtiyaç giderek artmaktadır.

Ülkemizin ulaştığı kalkınma seviyesi, hızlı nüfus artışı, okullaşma oranının henüz çağdaş sanayi ülkeleri seviyesine ulaşmamış olması, ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler, Türk mesleki eğitim sisteminde köklü düzenlemeler yapılmasını gerektirmiştir. 1986 yılında çıkarılan 3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu Türk mesleki eğitimini bir sistem bütünlüğü içerisinde düzenlemiştir. Türk mesleki eğitiminde tam zamanlı ve yarı zamanlı mesleki teknik okulları, çıraklık eğitimi ile meslek kurslarından oluşan bir karma model benimsenmiştir (Alkan, Doğan ve Sezgin, 1996, 169). Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'nun uygulanması ile Mesleki ve Teknik Eğitim sisteminde önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Mesleki eğitim sisteminde önemli yer tutan Mesleki ve Teknik Liseler, hem iş ve meslek alanlarına eleman yetiştiren, hem de öğrencileri meslek alanına yetiştiren, hem de öğrencileri yüksek öğretime hazırlayan kurumlardır (TİSK, 1997, 12).

Tablo 5: Mesleki ve Teknik Liselerde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayılarının Dağılımı (1997-1998 Yılı)

Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Erkek Teknik Öğ.		369.839	23.291
Kız Teknik Öğ.	636	102.397	13.019.
Ticaret ve Tur. Öğ.	650	237.360	10.642
Din Öğ.	605	178.046	18.702
Diğer	31	3.668	257
Diğer. Bakanlıklara			
Bağlı Mes. Lis.	356	58.086	6.607
Toplam	3.369	949.504	72.518

Kaynak : MEB,TBBM 1998 Yılı Bütçe Raporu, s.58.

Çıraklık eğitimi de günümüzde sistemli bir meslek öğretme şeklidir. Okul dışı çalışan gençlere sistemli meslek eğitimi hizmeti götürülmesi, Türk işgücünün nitelik seviyesinin yükseltilmesi yönünden önemlidir. Örgün eğitim sistemi dışına çıkmış, mesleki bilgi ve becerisi olmayan gençlere çıraklık eğitimi ile mesleki yeterlilik kazandırılması ekonomik

ve sosyal yönden gereklidir. Çünkü temel eğitimden sonra eğitim sisteminden ayrılan ve işyerinde çalışarak meslek öğrenme çabasında olan büyük bir gençlik grubu bulunmaktadır.

İşyeri ile sözleşme yapan 14-19 yaş arasındaki aday çıraklar, genel kültür ve mesleki teorik eğitimlerini haftada 1 gün çıraklık eğitimi merkezinde, mesleki pratik eğitimlerini ise, 5 gün işyerinde almaktadır. Çıraklık eğitimi, mesleklerin özelliğine göre 3 ila 4 yıl sürmektedir, öğrenciler çıraklık eğitimleri süresince sigortalanmaktadır.

1997-1998 öğretim yılında 320 çıraklık eğitimi merkezinde 234.005 öğrenci çıraklık eğitiminden geçirilmektedir. Halen 80 ilde 86 meslek dalında eğitim verilmektedir.

Tablo 6: Çıraklık Eğitiminde Gelişmeler (1980-1998 Yılları).

Öğretim Yılı	Kapsamdaki İl Sayısı	Kapsamdaki Meslek Sayısı	Eğitim Merkezi Sayısı	Öğretmen Sayısı	Eğitime Alınan Çırak-Kalfa
1980-1981	7	14	7	13	122
1985-1986	39	40	60	328	131.186
1990-1991	64	60	228	1.571	18.056
1995-1996	79	86	305	3.755	213.720
1997-1998	80	86	320	4.122	234.005

Kaynak : MEB, TBBM 1998 Yılı Bütçe Raporu, s.94.

Türkiye’de çıraklık eğitimi beklendiği biçimde ilerleme kaydetmemiştir. Ülkemizin geleceği açısından önemli bulunan çıraklık eğitimi ve bunun bir bölümü olan ikili eğitim sistemidir. İkili eğitim sistemi ile ilgili bazı çalışmalar yapılmaktadır.

Çıraklık eğitiminde bazı proje çalışmaları vardır. Bunlardan birisi Türk-Alman Mesleki Eğitim Projesidir. Bu proje MEB, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TES) ve Türk-Alman Ekonomik İşbirliği Kurumu (BGZ) arasında 1993 yılında imzalanan protokole dayalı olarak başlatılmıştır.

Bu uygulamada; 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu hükümlerine göre çırak öğrenciler, çıraklık eğitimi merkezlerinde haftada gördükleri 8-10 saatlik teorik eğitim dışında ayrıca Türk-Alman Ekonomik İşbirliği Kurumu sorumluluğunda, 6-8 saatlik pratik eğitim görmektedirler.

Meslek kuruluşlarınca sağlanan atölyelerin donatım, makine ve araçları BGZ kurumunca sağlanmaktadır. Bu uygulama ile öğrenciye iş yerinde edinemedikleri bilgi ve beceriler aktarılmaya çalışılmaktadır. Almanya’da meslek kuruluşlarınca yerine getirilen bu eğitim faaliyetine “İkili Eğitim” adı verilmektedir.

Çıraklık eğitiminde bazı proje çalışmaları vardır. Bunlardan birisi Türk-Alman Mesleki Eğitim Projesidir. Bu proje MEB, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TES) ve Türk-Alman Ekonomik İşbirliği Kurumu (BGZ) arasında 1993 yılında imzalanan protokole dayalı olarak başlatılmıştır.

TAMEM Projesi; MEB, Türkiye Esnaf ile Sanatkarları Konfederasyonu (TES) ve Türk-Alman Ekonomik İşbirliği Kurumu (BGZ) arasında imzalanan protokole dayalı olarak yürütülmektedir. TAMEM Projesi Ankara Dikmen’de bulunan pilot okulunda başlamıştır

ve halen Türkiye'de 12 değişik yerde faaliyetlerine devam etmektedir. Yaklaşık 1400 genç mesleki eğitim görmektedir ve bu güne kadar yaklaşık 950 genç de Kalfalık Belgelerini almış bulunmaktadır (TOOB ve TAMEM, s.29).

Türkiye'de çok sınırlı yerde geliştirilmeye çalışılan bu proje öğrenci sayısı açısından başarılı olamamış ve belirlenen hedefe ulaşılamamıştır. Bu projede bazı geliştirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Yapılan bir araştırmada, AB ülkelerinde uygulanan meslek standartları ile, Türkiye'de Ankara ili örneğinde seçilen Endüstri Meslek Lisesi (EML), Türk-Alman Mesleki Eğitim Merkezleri (TAMEM) ve Çıraklık Eğitim Merkezlerinde (ÇEM) öğrencilere kazandırılan mesleki yeterliliklerin karşılaştırılması yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de yetiştirilen işgücünün AB standartlarını tam olarak (%100) karşılamadığı gözlenmektedir. Türkiye'de yetiştirilen işgücünün kurumsal alanda AB meslek standartlarıncı öngörülen mesleki yeterliliklerin yaklaşık yarısına (%52.18), el becerisi alanında dörtte üçüne (%74.86), mesleki tutum ve iş alışkanlıklarında ise üçte ikisine (%66.22) sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu sonuçlara göre, Türkiye'de meslek eğitimi veren kurumlarda (EML, TAMEM, ÇEM) kazandırılan mesleki yeterliliklerin AB meslek standartları düzeyine ulaştırılması için ilgili meslek eğitim kurumlarında meslek standartlarına dayalı öğretme-öğrenme yaklaşımlarına dayalı gereksinim ön plana çıkmaktadır (Karaağaçlı, 1996, 20).

Sanayileşmiş ülkelerde günümüz ihtiyaçlarına uyumlaştırılmış modern çıraklık eğitimi, belirli yaş grubundaki gençlerin mesleki eğitiminde etkinlikle uygulanmaktadır. Çıraklık eğitimin bir ülkenin mesleki eğitim sistemi içerisindeki ağırlığı, ekonomik, sosyal ve politik sistemlerin özelliklerine, eğitimin dayandığı temel felsefeye, eğitim tecrübelerine ve geleneklerine göre farklılık göstermektedir. AB ülkeleri içerisinde Almanya, en gelişmiş çıraklık eğitim sistemine sahiptir. Yapılan çalışmalarda çıraklık eğitiminin Almanya'da genç işsizliği azalttığı ve okuldan işe geçişte görece olarak kolaylık sağladığı görülmektedir (Gitter R. And M. Schever, 1997, 16). Bu nedenle Türkiye'deki genç işsizliği ve nitelikli işgücü yetersizliği sorununa çözüm olabilmesi açısından Almanya'daki çıraklık eğitime yer verilmesi yararlı olacaktır.

4. ALMAN'DA ÇIRAKLIK EĞİTİM SİSTEMİ

Alman eğitim sistemine bakıldığında diğer ülkelerden farklı iki yönü dikkat çekmektedir. Birincisi öğrencilere esneklik ve seçenek sunabilmesidir. Gramer okulu olarak ifade edilen akademik liselerle, mesleki ve teknik liselerden oluşan sistem öğrenciye arzu ve yeteneklerine göre bir eğitim yolu izleme olanağı sağlamaktadır. Sistemin ikinci özelliği ise, çıraklık eğitimidir (Kozlu, 1994, 218). Yüksek öğrenime devam etmek istemeyen öğrenci 15 yaşında 3-3,5 yıllık çıraklık eğitimine başlamaktadır. Çırak haftanın üç veya dört gününü iş başında eğitim için iş yerinde geçirmektedir. Haftanın bir veya iki günü ise devlete ait mesleki okulda geçirmektedir.

Güncel literatürde genellikle mesleki eğitim çıraklık eğitimi ile bir tutulmaktadır. Çıraklık eğitimi işgücünün mesleki eğitiminde temel yaklaşımıdır. Bu işi basitleştirmektedir, çünkü bir çok kurum mesleki eğitim vermektedir. Ancak katılım anlamında kesinlikle çıraklık programları, sayısal olarak egemen durumdadır. Mesleki teknik okulların mesleki eğitim sisteminde çok küçük ağırlığı vardır. Örneğin 1991'de işgücünün %72'si çıraklık eğitimine katılmış durumda idi. Genç bireylerin neden çıraklık programlarını tercih ettikleri analiz edilmiş ve çıraklık okulundan mezun olanların iş hayatına geçişte diğer okullardan

üniversitelerden mesleki beceri sahibi olmadan mezun olanlara göre daha az risk taşıdıkları görülmüştür.

Literatürde Alman çıraklık eğitimi sisteminin üç özelliğini vurgulamaktadır: şirket merkezlidir, firmaların gönüllü katılımına dayanır, transfer edilebilir mesleki beceriler kazandırır. Soskice (1994) çıraklık eğitimini beceri kazandırıcı eğilimleri rasgelelikten kurtaran teşvik edici bir yapı olarak düşünmektedir. Bu yapının bir yanı da yüksek ve düşük kaliteli çıraklık programlarının aynı anda varolmasıdır. Daha yüksek kaliteli programlardan geçen öğrenciler, ilerideki çalışma hayatlarını genel olarak daha fonksiyonel ve iş güvencesi daha iyi olan büyük sanayi ve ticaret kuruluşlarında sürdürmektedirler. Bu tip firmalar çıraklık programlarını işçi adaylarını seçmek için kullanmaktadırlar. Eğer işçi böyle bir firmadan çıkacak dahi olsa çıraklık eğitiminde kazandığı itibarlı sertifika onun benzer bir işi kolayca bulmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan daha düşük kaliteli programlara gidenler genelde iş bulma zorluğu çekenlerin tercih ettiği ve ücretlerin asgarinin olduğu firmalarda el sanatları alanında iş bulabilmektedir.

Çıraklık sisteminin ayırt edici özelliği hem iş ortamında hem de mesleki okulda olmasıdır. Bu yüzden "ikili sistem" diye de adlandırılmaktadır. İkili (dual) sistem olarak isimlendirilen bu sistem okul-işletme işbirliğine dayanmaktadır. 350'den fazla çıraklık eğitim programı bulunmaktadır. Devlet kurumları, işverenler ve sendikaların ortak katılımı ile de çok detaylı eğitim programları hazırlanmıştır. Programların koordinasyon ve yönetimi bölgesel olarak ticaret odalarına ve sanatkarlar odalarına bağlıdır. Firmaların katılımı tamamen gönüllüdür. Firmalar ancak uygun eğitim ortamı sağlayabildikleri taktirde katılma hakkına sahip olabilmektedirler (Soskice, 1994, 15).

Almanya'da çıraklık eğitimi sadece belirli bir meslek için gerekli olan becerileri öğretmemekte, aynı zamanda daha geniş çalışma becerileri ve iş hayatında başarılı olmanın yollarını da öğretmektedir. Alman Hükümetinin meslek okullarını kurması ve kamu sektöründe belirli oranda çırak almasının yanında ikili sistemin genel başarısı özel sektör firmalarının yeterli sayıda çıraklık eğitimi öğrencisini işe almasıyla mümkün olmaktadır.

Genel olarak Almanya'daki mesleki eğitimin iki amacı bulunmaktadır: bireyin istihdam için gerekli bilgi ve becerileri almasını sağlamak; bireyin iş hayatına geçişini kolaylaştırmaktır. O nedenle, işgücünün büyük bir kısmı mesleki eğitim veya üniversite eğitime sahiptir.

Alman toplumunun tarihi bir gelenek olarak genç nüfusa iyi bir mesleki eğitim verme sosyal uzlaşması sahibi olduğunu akıldan bulundurmadan Alman çıraklık sisteminin tamamen anlaşılması veya başka bir ülkeye transfer potansiyelinin incelenmesi mümkün değildir. Bu sosyal uzlaşma "**her şeyden önce herkes için mesleki eğitim**" sloganı ile özetlenebilir. Diğer bir deyişle, herhangi bir alanda verilen bir mesleki eğitim hiç verilmeden eğitimin daha iyidir. Çıraklık eğitiminin genç için hemen veya yakın bir gelecekte istihdam sağlamaması durumunda dahi Almanlar bu ilkeye inanırlar. Mesleki eğitimin kendi başına bir değer oluşturduğuna ve gerekirse başka mesleklere transfer edilebilecek beceriler kazandırdığına inanırlar. Çıraklık eğitimi sadece genel olarak transfer edilebilir bilgi ve beceriler kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda bireyi iş hayatının sosyal ortamına da hazırlar (Gitter R. And M. Schever, 1997, 16-18).

5. TÜRKİYE'DE MESLEKİ EĞİTİMİN GELİŞMESİ İÇİN ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER

1. Yönlendirici eğitim sisteminin kurulması

Ülkemizde meslek eğitimi gören öğrenci sayısının düşük olmasının temel nedeni, eğitim sistemimizin yeterince yönlendirici olmamasıdır. Bununla birlikte Türkiye'de yönlendirici rehberlik kurumunun olmaması önemli bir eksikliklerdir. Batıdaki örneklerinde olduğu gibi kariyer rehberlik kurumu yoktur. Bu nedenle meslek seçme hatta okula gitme aile içi geleneklerden veya komşulardan, akraba, dostlardan öğrenilmektedir. Profesyonel bir danışmanlık hizmeti ortaokullara girmemiştir. Batı ülkelerinde 12 yaşında geleceğe karar verilen çocuk bir beceri kazanarak okumakta, gerektiğinde üniversite için de hazırlanmaktadır (Melen, 1997, 52). Yönlendirici rehberlik kurumunun ve konudaki uzmanların Türkiye'nin orta öğretim düzeyi için bir an önce yetiştirilmesi ve rehberlik kurumunun ortaöğretim düzeyinde devreye sokulması gelecek için gerekli olmaktadır.

2. Meslek standartlarının ve belge sisteminin belirlenmesi

Türkiye'de OECD ülkelerine göre önemli bir eksiklik de meslek standartlarının olmamasıdır. Türkiye meslek standartlarını devreye sokamamıştır. Sertifikasyon ve standardizasyon hem işçi hem de işveren açısından önemli bir kriterdir. İşçinin ne kadar eğitim alacağına veya staj yapacağına daha doğrusu becerisinin ne kadar olması gerektiğinin önceden bilinmesi işveren ve işçi için önemlidir.

Uluslararası düzeyde meslek standartları ve belgelendirme sistemine ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde; ABD, Kanada, Almanya, İngiltere, Danimarka, Japonya ve Avustralya başta olmak üzere, AB ülkelerinde meslek standartlarına dayalı eğitim verme ve mesleki yeterlilikleri belgelendirme sisteminin kurularak, geliştirilmesi yönünde yaygın eğilim görülmektedir. AB ile bütünleşme yolunda çaba gösteren Türkiye'de bu sisteme uygun çalışmalar yapmak durumundadır. Bu konuda Çalışma Bakanlığına bağlı İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) tarafından meslek standartlarının belirlenmesi ile ilgili çalışmanın sürdürüğü ifade edilmektedir. Bu çalışmanın ivedilikle tamamlanmasına ihtiyaç vardır.

3. İşgücünün niteliğini geliştirmeye yönelik istihdam politikalarını geliştirmek

Türkiye'de her kademede nitelikli insan gücü talebini artırıcı bir istihdam politikası düzenlenememiş, istihdam koşulları işverenin taktirine bırakılmıştır. Bu durumda işverenler genellikle az becerikli ve ucuz işgücünü gerektiren sanayi dalını seçmek zorunda kalmışlardır. Böylece bir veya birkaç mühendis veya teknisyenle idare edilen asgari ücretli, mesleki eğitimsiz geniş bir kitle ile yürütülen işletmelerin çoğunlukta bulunduğu bir iş hayatı ortaya çıkmıştır. Bu istihdam anlayışı insan gücü eğitimi talebine, özellikle ara kademelerde caydırıcı etki yapmıştır (Baloğlu, 1990, 156)

Ayrıca Türkiye'de işgücü piyasası sağlıklı bir işleyişe kavuşturulması gerekmektedir. Türkiye'nin tek istihdam kuruluşu olan **İş ve İşçi Bulma Kurumunun** (İİBK), gelişmiş batı ülkelerindeki benzer kuruluşlarda olduğu gibi işsizliğin azaltılmasında ve istihdamın artırılmasında söz sahibi ve etkin bir kuruluş haline getirilmesi gerekmektedir. (DTP, 1996, 33). Meslek lisesi çıkışlıların iş bulma olasılığı daha yüksek olmakla birlikte, İş ve İşçi Bulma Kurumunun yeterince örgütlü olmamasından dolayı istihdamda sorunlar yaşanmaktadır (Friedrich Eber Vakfı, 1990, 12).

4. Okul-Sanayi işbirliğinin kurumsallaştırılması

Türkiye'deki görünüm, mesleki eğitimin genellikle sanayiden kopuk olarak düzenlendiği yönündedir. Eğitimin teorik ağırlıklı olması, mezunların arzu edilen üretkenlik derecelerine ulaşamamalarına neden olmaktadır. Bu bakımdan mesleki eğitimin okul ve işyerlerine dayalı olarak yeniden yapılanması ihtiyacı gittikçe artmaktadır. Özellikle mesleki eğitimin yaşama ve mesleğe yönelik şekilde yeniden düzenlenmelidir. Burada işyeri ve okula dayalı yeni bir yapılanmanın oluşturulması gerekir. 3308 sayılı yasanın olumlu özelliklerinden biri, okul-sanayi işbirliğini gerçekleştirmiş olmasıdır. Fakat günün değişen koşullarına göre yasanın geliştirilmesi gerekmektedir. Okul-sanayi işbirliğine dayalı mesleki eğitimin Almanya'da olduğu gibi kurumsallaştırılıp yaygınlaştırılmasına ihtiyaç vardır.

5. İş piyasasının mesleki eğitim sistemi üzerine etkisini arttırmak

Türkiye'de okul-sanayi ilişkisi tam olarak ortaklığa dönüşmemiştir İşyeri sisteme yaptığı katkı oranında sistemde söz sahibi değildir. İşyeri çıraklık fonuna sağladığı kaynakla, hem de eğitimle sürece katkıda bulunmaktadır. Buna karşın karar alma aşamasında etkin değildir. Çıraklık fonunun yüzde 90'ı işveren ve işverenlerin temsil ettiği sendika birlik ve odalar tarafından karşılanmaktadır. Ancak fonun yönetimi tamamıyla Milli Eğitim Bakanlığı temsilcilerinden oluşmaktadır. Oysa her kademedede okul-işyeri ortaklığına dayalı böyle bir sistemde fon kaynaklarının çok büyük bir bölümünü sağlayan işveren kesiminin, bu kaynakların dağıtımını konusunda da söz sahibi olması gerekir Almanya'daki çıraklık sisteminin başarılı olması firmaların gönüllü katılımı ile olmaktadır. Ve bunun da mümkün olduğunca ekonominin tüm alanlarında gerçekleştirmektir.

İş piyasasının eğitim sistemi üzerine etkisi olabilmesi aşağıda ifade edilen çözüm yollarına bağlıdır. Türkiye'de AB ülkelerinde uygulanan yöntemi izlemelidir.

a. İşverenlerin mesleki eğitim planlamasına katılması

Avrupa Birliği'nde bu alanda bir hayli yol alınmıştır. Örneğin, Fransa'da eğitim ve sanayi arasında daha iyi ilişki kurmak için "Eğitim ve Ekonomi Yüksek Komitesi" kurulmuş; Finlandiya da benzer bir komite vasıtasıyla mesleki eğitimin geleceğini belirleyen sosyal ortaklık grupları oluşturulmuş; İtalya'da işverenler bölgesel planların yapılmasında söz sahibi yapılmış; İngiltere'de ise "Mesleki Eğitim ve İktisadi Kuruluşlar Konseyleri" ile eğitimin her alanında işverenler planların ve programların belirlenmesinde söz sahibi yapılmışlardır

b. İşverenlerin mesleki eğitimin yönetimine katılması

AB ülkelerinde işverenler mesleki okulların sadece planlamasında değil yönetiminde de aktif yükümlülükler almaya başlamışlardır. Sosyal ortaklık kurulları Almanya ve Fransa'da çok önemli bir rol oynamaktadır. İngiltere'de işverenler yerel olarak eğitimin her kademesinde yönetime katılmaktadırlar. Özellikle çıraklık eğitiminde bütün ülkelerde ortak yönetim konseyleri veya komiteleri bulunmaktadır.

c. İşverenlerin eğitim programlarının belirlenmesine katılması

İngiltere ve Almanya'da her meslek için gerekli nitelik ve yeterlilikler işverenlerin de söz sahibi olarak katıldığı "mesleki eğitim ve ortaklık kurulları" tarafından belirlenmektedir. Diğer üye ülkelerde de benzer uygulamalar yaygınlaştırılmaktadır.

d. Okul-sanayi ilişkisinin iyileştirilmesi: En yaygın uygulama mesleki eğitim öğretmenlerinin belirli dönemlerde sanayide fiilen çalışmaları ve sanayiden uzmanların da

okullarda görev almalarıdır. Birçok ülkede bu çalışmalarını düzenleyen yerel "okul-sanayi ortaklık konseyleri" bulunmaktadır (Coopers and Lybrand, 1997, s.38-46).

SONUÇ

Dünyadaki gelişmeler yaygın ve meslek kazandırıcı eğitimin 2000'li yıllarda gidecek daha fazla önem kazanacağını göstermektedir. Kişilere istihdamı öncelikle ele alan örgün ve yaygın mesleki eğitimin verilmesi, eğitim-emek piyasası ilişkilerini de beklenen yönde gelişmesine yardımcı olacaktır.

Mesleki eğitim Türkiye'de sınırlı alanlar içinde verilmektedir. Eğitimin meslek alanlarına kaydırılması ve Almanya başta olmak üzere diğer AB ülkelerinde gibi orta öğretimde meslek sahibi insan gücü yetiştirilmesine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Türkiye AB üyesi olma çabasında ise mesleki eğitim düzeyini yükseltmek zorundadır. Almanya'nın başarısındaki anahtarın gençlik için işgücü becerileri kazandırıcı eğitimin gerekliliğine olan inanca yönelik kuvvetli bir uzlaşmanın bulunması gösterilmektedir. Almanya'nın modelinin başarıyla diğer ülkelere transfer edilmesi o ülkede uzlaşma yaratabilme becerisine bağlı bulunmaktadır. Türkiye'nin bu uzlaşmayı yaratacak çabayı göstermesi gerekmektedir. AB ülkelerinde meslek eğitiminin genel eğitime oranla ağırlığının Türkiye'dekinden çok daha fazla olmaktadır.

Ülkemizde mesleki ve teknik eğitim, üniversiteye giden yol olarak kullanıldığı için yeterince farklılaşmış gelişmemiştir. Türkiye'de genç işsizliğin gençlerin okulda iş piyasasına göre yetersiz hazırlanmasından ve özellikle okuldan işe geçişin zor olmasından kaynaklandığı öne sürülebilir.

Örgün eğitim sistemi içinde alınabilecek önlemler yanında devletin de işsizlikten en fazla zarar gören grupları ve özellikle genç işsizleri istihdama katabilmek amacıyla emek piyasasında daha fazla gecikmeden, aktif emek piyasası politikası izleme zorunluluğu vardır. AB ülkelerinde uygulanan yöntemlerden ve genç işsizliği ile mücadeleyi devletin bir görev olarak üstlenmesi, İş ve İşçi Bulma Kurumunun mesleki eğitim ve mesleğe yönelme faaliyetini etkin ve yaygın hale getirmesi için gençlere istihdam garantisi sağlayıcı, iş deneyimi kazandırıcı, esnek çalışma yöntemlerini yaygınlaştırması gibi önlemler alınması gerekmektedir.

Ülkelerin uluslararası pazarda rekabet edebilmesi için iyi eğitimli işgücünün çok önemli olduğu bilinmektedir. Çalışma deneyimi ve iş başında eğitim kazanan gençlik hem ilerde yaşanabilecek darboğazı düşürecek hem de onları desteklemek zorunda kalacakların üzerindeki yükü azalacaktır.

Türkiye'deki mesleki ve teknik eğitim modeli aynı kaldığı sürece niteliksiz işgücü stoku artarak ucvam edecektir. Günümüz dünyasında ekonomik başarının yolu iyi eğitilmiş ve yüksek niteliklere sahip, dolayısıyla esnek ve yeni teknolojilere uyum sağlayabilen işgücüdür.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ALKAN C, DOĞAN H, SEZGİN İ, **Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları**, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1996.

BALOĞLU Zekai, **Türkiye’de Eğitim Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri**, TÜSİAD, 1990.

BALCI Mustafa, **“2000’li Yıllarda Mesleki ve Teknik Eğitim Politikaları”**, Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı, Yıl.2, S.7, Ocak-Şubat 1996.

COOPERS AND LYBRAND , **Economic Dimention of Education and Training in The Member State of EU**, European Commission Report, Brussels, 1995.

DİE, **Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar**, Temmuz 1997.

DPT, **İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik** , VII. BYK Planı, ÖİK Raporu, Ankara, 1996.

Friedrich Ebert Vakfı, **Türkiye’de Mesleki Teknik Eğitim ve Sorunları**, İstanbul 1990.

GITTER R. And M. SCHEVER, **“U.S. and German Youths: Unemployment and The Transition From School To Work**, Monthly Labor Review, Vol. 127, No 3, March 1997.

KARAAĞAÇLI Mustafa, **İkili Meslek Eğitimi ve Meslek Standartları Karşılaştırmalı Araştırma**, Ankara 1996.

KOZLU Cem, **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994.

KUTAL Gülten, **“Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve İşsizlerin Yaş Gruplarına Göre ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı”**, Mercek Dergisi, Nisan 1997.

MELEN Mithat, **Eğitim Ekonomisi ve İstihdam**, Creative Yayıncılık, Kasım 1997.

MEB, Milli Eğitim İle İlgili Bilgiler, 19998.

MEB, 1998 Yılı Bütçe Raporu.

SOSKICE David., **“Reconciling Markets and Institutions: The German Apprenticeship Systems”** in L.LYNCH, ed. Training and Private Sector: International Comparisons, Chicogo, NBER, 1994.

TİSK, **Türkiye’de ve Dünyada Mesleki Eğitim**, Tisk İnceleme Yayınları 20, Ağustos 1997.

TOBB ve TAMEM, **2000 Yılında Mesleki Eğitim Sempozyumu**, 16 Ekim 1996.